

KÜRESEL EKONOMİNİN GELİŞİMİ VE EKONOMİLERDE DEĞİŞİM

Dünya ekonomisi ve toplumları, özellikle 1973 Petrol Krizi ile başlayan süreçte, 1970'lerin ortalarından itibaren büyük bir değişim sürecine girmiştir. 1929 Dünya Buhranı'ndan sonra, Buhranı çözmek amacıyla gelişmiş ekonomilerden başlayarak dünya ekonomisinde devletçi yaklaşımlar (kapitalist ekonomik yapıda devleti ekonomik yaşamın ön saflarına koyan) ön plana çıkmaya başlamıştır.

Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI

John Maynard Keynes tarafından kuramlaştırılan bu yaklaşımla devlet, üretim, tüketim, yatırımlar ve piyasalarda ağırlık kazanmaya başlamıştır. Keynesyen dönem olarak da nitelenen bu süreç, 1970'lere kadar etkisini sürdürmüştür. Bir yandan 1960'ların sonuna doğru yaşanan kangren haline dönüşmüş olan Vietnam-ABD savaşı nedeniyle ABD ekonomisinde yaşanan bozulmanın dünyaya etkileri, diğer yandan 1973'te Arap-İsrail Savaşı'nın etkisiyle ortaya çıkan Petrol Krizi etkileri nedeniyle, egemen ekonomik ideoloji olan Keynesçi yaklaşım yaşanan olumsuzluklara cevap veremez hale gelmiştir.

Bu olumsuz ekonomik koşullar, gelişmiş ekonomilerde, devlet müdahalesine karşı çıkan yeni ideolojik arayışlara kapıyı aralamıştır.

1. Küresel Ekonominin Ortaya Çıkışı

1990'lı yıllarda dünya ekonomisinde

1 Doç. Dr. Ali Osman Balkanlı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Anabilim Dalı.

kendini gösteren ve etkinliğini artıran küreselleşme olgusunun ortaya çıkış sürecinde, yukarıda belirtilen ekonomik ve politik koşulların etkisine öncelik verilmelidir. Ancak, bu gelişmeler tek başına, günümüz dünya ekonomisinin temel biçimini ifade eden küresel ekonomi olgusunu analiz etme

noktasında yeterli açıklayıcı olmayacaktır. Bilinen bir gerçekliktir ki, dünya ekonomisi 1850'lerden sonra (Anglo-Frank Antlaşması'nın etkisiyle) ilk küreselleşme denemesini gerçekleştirmiş, ancak o dönemin zayıf ekonomik koşullarında bu yönetim başarılı olamamıştır (Kazgan, 1997).

Bu açıdan bakıldığında 1970'ler dünya ekonomisi ve toplumları için büyük değişimlerin başlangıcını işaret eder. Bu değişimler sadece ekonomik, politik ve sosyal alanlarda değil, elektronikten mimariye kadar birçok alanda yeni yapılar ve yeni gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. 1980'ler, liberal ideolojinin dünya ekonomisinde giderek güç kazandığı ve Key-

"1980'ler, liberal ideolojinin dünya ekonomisinde giderek güç kazandığı ve Keynesçiliğin yerini aldığı yıllardır."

nesçiliğin yerini aldığı yıllardır. Dünya ekonomisinin maddi zemini değişirken, bu değişim devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki yerinin sorgulanmasına da yol açtı ve bu da ekonomik ve sosyal yaşamda liberalleşmenin güçlenmesini getirdi. Bu bağlamda bir bakıma 1980'lerin dünya ekonomisinde ve toplumlarında liberalleşmenin ön plana çıktığı yıllar olduğu söylenebilir.

1980'lerden sonra, bu liberalleşme hareketlerinin desteğiyle küreselleşme olgusu ortaya çıkmıştır ve 1990'lı yıllarla birlikte güçlenmiştir. Ve bu gelişmede çokuluslu şirketlerin büyük önemi vardır. Bir tarih vermek gerekirse, 1960'lar çokuluslu şirketler için başlangıç yılları ise, 1970'ler uluslararasılaşma anlamında dönüşümün yaşandığı ikinci zaman dilimidir. Gerçekten de, 1970'lerden sonra çokuluslu şirketlerin gelişimi baş döndürücü olmuştur. Petrol şokunun neden olduğu fiyat artışları hesaba katıldığında, 1970'lerde çokuluslu şirketlerin cirolarındaki artış, bu şirketlerin dünya ekonomisinde ön plana geçişini de açıklamaktadır (Balkanlı, 2002)

1970'lerde, yalnızca çokuluslu şirketlerin büyümesi ve gelişmesi dikkat çekici değildi. Bu yıllarda ve özellikle 1980'ler ve 1990'larda, dünya ekonomisinin maddi temelini üretimden tüketime tamamen dönüştüren teknoloji alanında da büyük değişimler yaşandı. Örneğin 1800'lü yıllardaki küreselleşme sürecinde sermaye hareketleri ve ticaret gerçek bir meta olan altına (altın standardı) dayalı iken, günümüz dünyasındaki küreselleşme sürecinde bilgisayarlar ve diğer bilgisayar tabanlı ekipmanlar sayesinde doğ-

rudan "elektronik demateryalize para" ve nominal döviz hareketlerine dayanmaktadır (Kazgan,1997; Yeldan,2000:35). Küresel ekonomi koşullarında bilgisayar tabanlı iletişim ağıyla da desteklenen bir uluslararası finansal sistem vardır ve bu sistemde elektronik demateryalize para, ekonomik işlemlerin "hızı" ve "hacmi" üzerinde etkili bir faktör olmuştur. Bu yapı, ekonomik ilişkilerin daha önce olduğundan tamamen farklı bir şekilde, dünyayı küresel ekonomi haline gelmesini desteklemiştir.

"Küresel ekonomi koşullarında bilgisayar tabanlı iletişim ağıyla da desteklenen bir uluslararası finansal sistem vardır ve bu sistemde elektronik demateryalize para, ekonomik işlemlerin "hızı" ve "hacmi" üzerinde etkili bir faktör olmuştur."

Küreselleşme sürecinde, öncelikle 1980'lerden sonra ekonomilerde ve hukuk sistemlerinde başlayan liberalleşmenin desteğiyle birincil adımda reel sermaye ve ikinci adımda finansal sermaye liberalleşmiş ve güçlenmiş, 1990'larda ise üretimde (teknoloji ve sermaye hareketlerinin desteğinde) dikkate değer bir üretim fazlası ve dolayısıyla "aşırı rekabet" hali ortaya çıkmıştır (Fry,1995). Finansal sermayenin reel sermaye (doğrudan yatırımlar) karlılığına kıyasla daha yüksek karlar vaat ettiği böyle bir ortamda, reel sermaye grupları da giderek artan bir şekilde bazı işlet-

me içi fonlarla doğrudan finansal yatırımlara yönelmiştir (Weisbrot, 2001).

2. Küresel Ekonomi Koşullarının Ekonomileri Değiştirici Etkisi

Üretim, yatırım ve tüketim süreçlerinin sadece ülke odağında değil, dünya ölçeğinde ele alınması anlamına gelen küreselleşme, ekonomik düzlemde küresel kültürel pazar, küresel çarşı, küresel işyeri ve küresel finansal ağ gibi yüzleri olan bir gelişme/süreç anlamına da gelir. Tam bu noktada belirtmek gerekir ki, bu

unsurların arkasındaki itici güç büyük ölçüde dünya çapında bağlantıları olan çok uluslu şirketlerdir (Barnet ve Cavanagh, 1995:2).

Bu nedenle, yukarıda da belirtildiği gibi, çokuluslu şirketlerin küreselleşmenin gelişmesinde ve küresel ekonominin dinamizminde bir faktör olarak büyük önem taşıdığı söylenmelidir. Filmleri, televizyonu, radyosu, müziği, dergileri, tişörtleri, oyuncakları ve eğlence parklarıyla küresel kültürel pazar, küresel hayalleri yaymanın aracı olmak durumundadır. Küresel pazar, küresel reklam, dağıtım ve pazarlama verimliliğine dayalı, yiyecek, giyim ve diğer ürünleri sergileyen bir süpermarket olarak da tanımlanabilir. Küresel işyeri, malların üretildiği, bilginin işlendiği ve her türlü hizmetin sağlandığı fabrika, atölye, hukuk bürosu, niteliğinde, tüm dünya pazarlarına dönük çalışan bir işletme olarak düşünülebilir. Ancak küresel ekonomik ortamdan söz edildiğinde sadece işletmeler akla gelmemelidir. Bu işletmelerin dışında, ancak bu işletmelerin de bir biçimde içinde yer aldıkları küresel piyasalar da

(para piyasası, sermaye piyasası, mal piyasası) küresel ekonominin unsurlarıdır (Barnet ve Cavanagh, 1995: 3-4).

Çokuluslu şirketlerin gelişme sürecinde, yalnızca gelişmiş ülkelere doğru bir genişleme değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru sermaye akışı da olmuştur ve bu yabancı sermayenin çokuluslu karakteri yüksek düzeyde gerçekleşmiştir (Camilleri, 1983: 212 vd.). Bu nedenle denilebilir ki, küreselleşme sürecinde, çokuluslu şirketler dünya ekonomisinde üretim, tüketim ve yatırım kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Burada küresel ekonominin oluşumundan söz etmek noktasında, şu noktayı vurgulamak gerekir: Özellikle 1980'ler ve 1990'lar küresel ekonominin oluşumunda büyük öneme sahiptir. Bu önemin en belirleyici unsurlarından birisi çokuluslu şirketlerin girişimciliği iken, ikinci önemli unsuru bu yıllarda büyük araştırma ve geliştirme desteğiyle ortaya çıkan teknolojik gelişmelerdir. Ve burada da önemle altını çizmek gerekir ki, iki unsur

arasındaki bağlantılar, küresel ekonominin bugünkü halini ortaya koymada, büyük öneme sahiptir.

Bu ilişki nasıl bir ilişkidir? Bu soruya şu biçimde yanıt verilebilir: Teknolojik gelişmenin anahtarı ve belirleyicisi esasen araştırma ve geliştirme harcamalarıdır.

Temel üniversite çalışmalarını bir kenara bırakırsak, araştırma ve geliştirme harcamalarının üç boyutu vardır: Yeni ürünlerin geliştirilmesi, Var olan ürünlerin yenilenmesi ve Üretim tekniklerinin iyileştirilmesi. Tüm dünya için üretmek ve bunu dünya pazarlarına sunmak ve bu alanda rekabetçi olmak, ulusal ölçekli firmaların davranışlarının ötesine geçen üretim ve yatırım kararlarını ortaya koymaktadır. Büyük ölçekte çalışabilmek bu alanlarda şirketlerin yoğunlaşma ve kaynak ayırma potansiyelini artırır. Bu noktada, tüm dünya pazarlarına mal satmayı hedefleyen bu firmaların (çokuluslu şirketlerin) üretimde büyük bir ölçeğe sahip oldukları ve dolayısıyla büyük cirolara sahip oldukları açıktır. Bu durumda, (dünyayı bir pazar ve hammadde kaynağı olarak görmek) bu şirketleri hem dünya pazarlarında hayatta kalmak, hem de yeni pazarlar ve tüketiciler kazanmak, yeni ürünler geliştirmek, mevcut ürünleri yeni formatlara taşımak ve üretim tekniklerini iyileştirerek düşük maliyetlere ulaşmak için araştırma ve geliştirmeye yönelmeye ve Ar-Ge'ye daha fazla kaynak ayırmaya yöneltmiştir. İşte bu durum, küresel ekonomide üreticilere yeni ürünler ile, geliştirilmiş ürünler ile, düşük maliyetler ile üretim imkanı verirken onların karlılığını ar-

tırma imkanı (rekabetin imkan verdiği ölçüde) sağlarken, tüketicilere de (fark etseler de, fark etmeseler de) yeni ürünlerden faydalarını ençoklama imkanı sağlamıştır.

Sonuç

"Bir anlamda, küresel dünyanın tüketicileri eski dünyanın tüketicilerine göre (sahip olabildikleri yeni ürünlerin onlara sağladıkları faydaların etkisinde) daha büyük konfor içinde yaşarken, ürün çeşitliliğinin ve ürün özelliklerinin zenginleştiği bu ortamda, (küresel dünyanın tüketicileri) eski dünyanın tüketicilerine göre daha zor seçim sorunları yaşamaya başlamıştır."

Dünya ekonomisi küreselleştikçe, teknolojinin de desteğiyle üretim segmentlerinde değişimler ortaya çıkmış ve bu durum tüketimi ve tüketicilerin tüketim kararlarını doğrudan etkilemiştir. Tüketicilerin satın alabileceği olası tüketim sepeti bu süreçte genişlerken, değişen ve büyüyen ürün yelpazesi de tüketicilerin tüketim kararlarını derinden etkilemiştir. Bir anlamda, küresel dünyanın tüketicileri eski dünyanın tüketicilerine göre (sahip olabildikleri yeni ürünlerin onlara sağladıkları faydaların etkisinde) daha büyük konfor içinde yaşarken, ürün çeşitliliğinin ve ürün özelliklerinin zenginleştiği bu ortamda, (küresel dünyanın tüketicileri) eski dünyanın tüketicilerine göre daha zor seçim sorunları yaşamaya başlamıştır. Bu durum elbette üreticiler için ürün geliştirme süreçlerinde de geçerlidir. Ulus-

lararası piyasalar da bu yeni yapıya göre yeniden biçimlenmiştir. Öyle ki, artık günümüzün küresel piyasalarında rekabet, maliyet avantajının ötesinde teknolojik açığa odaklanmıştır. Bu noktada, denilebilir ki, 1990'lardan itibaren güç kazanan küresel ekonomi koşulları, ekonomilerde hem üretim hem de tüketim anlamında bilgi toplumunu ve bilgi ekonomisini ön plana çıkarmıştır.

Kaynakça

-Balkan, E.M. ve Yeldan, A.E., (1998), "Turkey", Ed. Fanelli, J.M. ve Medhora, R., "Financial Reform in Developing Countries", IDRC, Ottawa.

-Balkanlı, Ali O. , (2002), "Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine", Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (Vol. XXI, No:1, ss. 13-26) (Küresel ekonominin belirleyicileri konusunda ayrıntılı bilgi için bu makaleye bakılabilir).

-Barnet, Richard J. ve Cavanagh, J., (1995), Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni, Sabah Kitapları, İstanbul.

-Camilleri, J., (1983), "Günümüzde Dünya Krizi ve Gelişmiş Siyasal Aygıt", Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar, Belge Yay., İstanbul.

-Fry, M.J., (1995), Money, Interest and

Banking in Economic Development, The John Hopkins University Press, Baltimore.

-Kazgan, G., (1997), Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni, Altın Kitaplar, İstanbul.

-Weisbrot, M., "Globalization for Whom?", (2001), CEPR, Center for Economic and Policy Research, (www.cepr.com).

-Weisbrot, M., Baker, D., Naimani, R. ve Neta, G., (2001), "Growth May be Good for the Poor" CEPR, Center for Economic and Policy Research, (www.cepr.com.2001).

-Yeldan, E., (2000), "Kapitalizmin Son İki Küreselleşme Evresi Üzerine Gözlemler", İktisat Dergisi, Ekim, No: 406.